

hyfe no. 2

lichaam

Hyfe is de benaming voor de lange, zich vertakkende draden van een schimmel. Dit tijdschrift groeit ook associatief en deels ongecontroleerd alle kanten uit. Eén redacteur, een woordenlijst en een mede-auteur die zelf steeds de volgende auteur aan-draagt laat deze reeks steeds verder groeien. Elk nummer is de zichtbare uitkomst van dit onzichtbare netwerk. Anne van Winkelhof koos voor dit nummer het woord: lichaam.

Dit nummer en eerder nummers zijn te lezen op hyfe.hotglue.me

Als ik mijn lichaam ben

In Celebration of My Uterus

*Everyone in me is a bird.
I am beating all my wings.
They wanted to cut you out
but they will not.
They said you were immeasurably empty
but you are not.
They said you were sick unto dying
but they were wrong.
You are singing like a school girl.
You are not torn.
(...)*

Anne Sexton, uit: *From Love Poems* (1969)

Het is mijn hobby: teksten lezen die over het lichaam gaan. Soms verstopt, dan weer volop in het zicht, zoals in het gedicht *In Celebration of My Uterus* van Anne Sexton. Wat doet dat lijf in al die teksten? Waarom voel ik me steeds opnieuw aangetrokken tot het lichaam in woorden? Waarom kies ik voor deze essayreeks binnen enkele

seconden het woord *lichaam* uit? Welke plek heeft mijn eigen lichamelijkheid hierin?

Een ding weet ik zeker: het bestaan van mijn baarmoeder heb ik nooit gevierd. Het bestaan heb ik ook niet ontkend, maar ik heb er verder zo weinig mogelijk aandacht aan besteed. Al 29 jaar sleep ik mijn lichaam met me mee, zo voelt het: ik *heb* een lichaam. *Ben* ik ook mijn lichaam? Dit onderscheid vind ik interessant, op taalkundig vlak alleen al. Er is natuurlijk een betekenisverschil tussen *hebben* en *zijn*, maar het is nog best lastig om woorden te geven aan dit verschil. Neem *hebben* en *zijn* in de functie van hulpwerkwoorden; leg maar eens uit aan mensen die Nederlands als vreemde taal leren wanneer je *hebben* en wanneer je *zijn* gebruikt.

Hebben en zijn

*Op school stonden ze op het bord
geschreven.*

*Het werkwoord hebben en het werkwoord
zijn;*

*Hiermee was tijd, was eeuwigheid
gegeven,*

De ene werkelijkheid, de andre schijn.

Hebben is niets. Is oorlog. Is niet leven.

Is van de wereld en haar goden zijn.

Zijn is, boven die dingen uitgeheven,

Vervuld worden van goddelijke pijn.

Hebben is hard. Is lichaam. Is twee borsten.

Is naar de aarde hongeren en dorsten.

Is enkel zinnen, enkel botte plicht.

Zijn is de ziel, is luisteren, is wijken,

Is kind worden en naar de sterren kijken,

En daarheen langzaam worden opgelicht.

Ed Hoornik, uit: Het menselijk bestaan
(1952)

Hoornik lijkt in bovenstaand gedicht *hebben* en *zijn* tegenover elkaar te zetten, waarbij *hebben* 'hard' is en *zijn* 'zacht'. Opvallend is dat Hoornik *hebben* verbindt aan zowel 'niet leven' als 'lichaam'. Zag hij het lichaam als iets om te *hebben* in plaats van te *zijn*? Een lichaam als object, *botte plicht* en *oorlog*?

...

Het onderscheid tussen een lichaam *hebben* en een lichaam *zijn* is natuurlijk niet nieuw. Ik moet direct denken aan het dualisme, waarbij het lichaam tegenover 'de geest' wordt gezet. Het lichaam *hebben* we, de geest *zijn* we. Dit dualistisch denken start al bij Plato, die niet alleen een onderscheid maakte tussen lichaam en geest, maar het lichaam ook minderwaardig achtte. Het lichaam als stoorzender.

Later, in het christendom, wordt eenzelfde standpunt ingenomen: het lichaam is ondergeschikt aan 'de ziel'. Wanneer we doodgaan, lost het lichaam op, maar gaat de geest naar het paradijs. Bij lichamelijkheid in het christendom moet ik ook meteen aan schaamte denken. Om maar bij het

begin te beginnen: Adam en Eva liepen eerst vrolijk naakt rond, maar na het eten van de boom van de kennis van goed en kwaad wisten ze niet hoe snel ze zich moesten bedekken. Begon het hier - het (naakte) lichaam is iets om je voor te schamen?

‘En zij beiden waren naakt, de mens en zijn vrouw, maar zij schaamden zich voor elkander niet’ (Genesis 2:25).

‘Toen werden hun beider ogen geopend, en zij bemerkten, dat zij naakt waren; zij hechtten vijgebladeren aaneen en maakten zich schorten’ (Genesis 3:7).

...

Natuurlijk was dat allemaal de schuld van de vrouw. Domme Eva, zo eenvoudig te verleiden door een slang, vervolgens zelf de verleider door Adam te overtuigen ook van de boom te eten. De vrouw is niet te vertrouwen, met dat verleidelijke lichaam. Vrouwen moeten gehoorzamen, aan ‘de mens’ en God, anders gaat het helemaal mis. ‘Vrouwen, erken het gezag van uw man als dat van de Heer,

want een man is het hoofd van zijn vrouw' (Efeze 5:21-33).

Goed, ik ben blij dat ik geen man aan mijn hoofd
hoef te hebben. Maar ik voel wel enige terug-
houdendheid in mijn vrouw-zijn. Zoals gezegd vier
ik het bestaan van mijn baarmoeder niet, ik hoef er
ook niet per se een vrucht in en maandelijks
vervloek ik dat orgaan. Ik identificeer mij wel als
vrouw, ik *voel* me een vrouw, maar waar zit dat 'm
in? Vertelt mijn vrouwenlichaam mij dat ik een
vrouw ben? Volgens mij niet, want je kunt je ook
heel goed niet-vrouw voelen als je een vrouwen-
lichaam hebt, of andersom: vrouw voelen in een
mannenlichaam. Dus: wat zegt ons lichaam ons nu
eigenlijk?

En hoe moet dat, een *vrouwenlichaam* zijn? Ik heb
het altijd maar lastig gevonden: die nadruk op het
uiterlijk, op vrouwelijke vormen, gezien worden,
beoordeeld, niet te luid praten, niet te snel, netjes,
rustig, kalm. Jenny Slatman, hoogleraar Medical
Humanities in Tilburg, vertelt hoe culturele factoren
de manier waarop we het lichaam ervaren kunnen

bepalen: 'Vrouwen kúnnen bijvoorbeeld best een bal gooien zoals een man dat doet (niet alleen met hun pols, maar met hun hele lijf) maar dóen dat vaak niet omdat ze geleerd hebben netjes te zijn, zichzelf te beschermen, weinig ruimte in te nemen, en dan lijkt het alsof ze het niet kunnen' (Trouw, 9-12-2019).

Het voelt al snel als te veel, de ruimte die ik inneem met mijn vrouwenlichaam. Soms zo te veel dat ik ervan af wil, van dat lijf. Op die momenten zijn woorden een uitkomst. Op papier, tussen de witregels, vind ik een plek, een *hiding spot*, een toevlucht, troost. *Was ik maar een stoel, dan werd ik nog eens opgetild.*

Stoel

*Ik stond naast een tafel en het verontrustte
mij dat ik zo
alleen was en opeens hoorde ik het
kloppen erg
zachtjes weliswaar maar iets maakte zich
kenbaar.*

*Het was zo subtiel dat ik moest knielen, zo
vond ik de
stoel en ik raakte het hout zoals je een
tong raakt, ik
legde mijn vinger in een nerf, het begon
onmiddellijk te
schemeren en dieren stonden om ons heen.
Inmiddels was ik al niet veel groter dan een
speldenpunt
en innerlijk dronken de stoel zond mij zijn
gedachten, vrij
technisch maar gevolgd door het ruisen
van bomen
voor even, een seconde of drie werd ik
stoel. Het was zalig, zalig
dat hout in mijn wervels! De klopp in mijn
been, een bestaan
zonder bloed of gedachten. En stil te staan
eeuwig. En
opgetild. En altijd die functie en een
innerlijk waaien van de bomen afkomstig.*

Marije Langelaar, uit: Vonkt (2017)

...

Terug naar het dualisme: de scheiding tussen lichaam en geest levert ook een tegenstelling op tussen 'denken' en 'voelen'. Er lijkt een duidelijke hiërarchie te zijn: het denken, het brein, is belangrijker dan het voelen, het lichaam. Descartes zei het al: *cogito ergo sum*. Waarom is het niet: ik *voel* dus ik ben?

Medisch-reductionisten als neuroloog Dick Swaab, bekend van het boek 'Wij zijn ons brein', zijn ervan overtuigd dat alles wat wij doen te reduceren valt tot (dys)functies van de hersenen. Ook hier speelt het lichaam een ondergeschikte rol. Primatoloog Frans de Waal ging twee jaar geleden tijdens *Brainwash Special* met Dick Swaab de discussie aan over wat de mens tot mens maakt. Een fragment uit dit gesprek:

Frans de Waal: 'Wij zijn ons lichaam, niet ons brein. Ik zie het brein als onderdeel van ons lichaam. Emoties vinden niet alleen in de hersenen plaats, maar over

het hele lichaam. Die drukken zich ook uit in het hele lichaam.'

Dick Swaab: 'Gestuurd door het brein.'

Frans de Waal: 'Dat weet ik niet. Als je angstig bent bijvoorbeeld, krijg je *cold feet*. Je krijgt dan letterlijk koude voeten. Een rat krijgt koude poten en zelfs een koude staart. Want als je angstig bent, wordt er bloed onttrokken aan lichaamsuiteinden.'

Dick Swaab: 'Door het autonome zenuwstelsel.'

Frans de Waal: 'Dat kan wel, maar alles wat met emoties te maken heeft, is uitgedrukt in het lichaam. Het lichaam is sterk betrokken bij emotionele processen. En ik weet niet of als je het hoofd zou afsnijden en in een vaasje zou zetten, of je dan nog veel emoties hebt. Emoties zijn sterk somatisch, om het op z'n Damasio's (neuroloog) te zeggen.'

Wat zou ik het, en ik denk genoeg mensen met mij, graag willen: mijn hoofd af en toe in een vaasje zetten. De vraag is: wat blijft er dan over? Wie ben ik als ik mijn lichaam ben?

...

Een ander gevolg van dualistisch denken dat we sterk in de huidige westerse maatschappij zien, is het beoordelen van het lichaam als object dat 'geperfectioneerd' moet worden. Als er dan al aandacht besteed wordt aan het lichaam is dat om het lichaam dun en mooi te sporten, diëten, controleren en verbeteren. Het lichaam als machine, al helemaal omdat het lijf steeds maar weer 'gefixt' kan worden. In een wereld waarin alles maakbaar lijkt en lichamen telkens opnieuw opgelapt kunnen worden, blijft het niet-oplosbare, ziekte en dood, op een afstand. Met als gevolg dat we niet weten om te gaan met het kwetsbare, het weerloze lichaam. In het artikel 'Wat betekent ons lijf voor wie we zijn?' (Trouw, 9-12-2019) wordt de vraag gesteld: 'Hoe verhouden we ons tot het zieke, oude, broze?'

Uitgeverij HetMoet bracht onlangs een boek uit met de vertaling van *On being ill* van Virginia Woolf, gevolgd door bijdragen van drie jonge schrijvers. Dichters Lieke Marsman en Mieke van Zonneveld zijn allebei op jonge leeftijd getroffen door kanker, schrijver Deryn Rees-Jones raakte besmet met Covid-19. De samenleving is er misschien nog niet helemaal klaar voor, maar gelukkig is daar de literatuur om ruimte te geven aan het ziek-zijn.

**Brieven in mineur
(Pogingen tot majeur)**

(...)

*Ik was een hoopje cellen dat zich
eindelijk weer foutloos repliceerde, levend
in een stad op een planeet die 760 keer*

*past in Saturnus. Mijn lichaam was spinrag
onzichtbaar behalve bij exact de lichtval
die jij meebracht. Zodra je naast me zat*

*hield ik Saturnus in mijn hand. Maar nu ik
weer haar had, was ik gevaarlijk, dit bleef*

*je herhalen, zo vaak dat het waar werd.
(...)*

Mieke van Zonneveld, uit: Leger (2017)

Dus, nogmaals: hoe verhouden we ons tot het zieke, oude, broze? We vermijden en rennen weg van juist datgene wat we met elkaar gemeen hebben: dat we verdwijnen, op een keer. En ja, dat op een keer, daar gaat het natuurlijk om: we rekken ons leven het liefst eindeloos uit. Jonge, zieke en oude, broze lichamen doen ons herinneren aan dat er niets eindeloos aan dit leven is. We willen door, gaan voorbij aan wat pijn doet, maar gooien daarbij wel onze zieke, oude en kwetsbare medemens uit de boot. En maken hen alleen in hun confronterende eindigheid.

‘Zevenentwintigjarige lijven horen bovendien niet ziek te zijn, en als ze al ziek zijn, dan vanwege een of andere tropische ziekte opgelopen tijdens een wereldreis. Ervaar ik kanker als De Hel omdat ik dat echt zo voel of omdat dat nu eenmaal de reputatie van kanker is, al helemaal voor

wie het op jonge leeftijd krijgt?’ (Lieke Marsman, *De volgende scan duurt vijf minuten*, 2018)

...

Het lichaam loopt makkelijker de literatuur dan de samenleving in, lijkt. Is dat wat dat lijf in al die teksten doet – een van de vragen waarmee ik deze tekst begon? Troost, zeker, maar ook juist die verbinding tussen ‘lichaam’ en ‘geest’, tussen *hebben* en *zijn*. In het geval van poëzie *heb* (lees) je niet alleen de woorden, maar *ben* (voel) je ze ook. Dat is overigens niet alleen iets van de poëzie, ook proza of zelfs een goed geschreven krantenartikel kan ervoor zorgen dat de woorden door je lijf razen en je tenen doen krullen.

...

Terwijl ik deze laatste zinnen opschrijf, klimt mijn kat op mijn buik. Ik moet mezelf in een wat lastigere positie wurmen om mijn laptop nog te kunnen bereiken, maar ik laat haar zitten. Niet alleen omdat

ze de baas is, maar ook omdat ik haar zachte lichaam zo graag op de mijne voel. 'Als ik een boom onder de bomen was, een kat onder de dieren, dan zou dit leven een zin hebben, of liever, dan zou dit probleem er helemaal niet zijn, want dan zou ik een deel zijn van deze wereld. Dan *was* ik deze wereld (...) (Albert Camus, *De mythe van Sisyphus*, 1942).

Anne van Winkelhof

Lichaam zonder haakjes

Toen de mail binnenkwam ging mijn wenkbrauw licht omhoog. Had ik dit woord echt opgenomen op de lijst van woorden waar mijn mede-auteur uit kon kiezen? Ik vertel het aan mijn vrouw en ze draait verbaasd haar hoofd om. Voorzichtig lachend, de schouders gaan subtiel op en neer, vraagt ze 'Wat ga jij nou over het lichaam schrijven?'. Haar scepsis en verwondering zijn begrijpelijk. Wie me een beetje kent, weet dat ik vooral mijn hoofd ben. Het lichaam is enkel een middel om van A naar B te komen. Sporten of lichamelijke verzorging, daar zal je me niet vaak op betrappen. Laat staan op dansen. Je zou kunnen zeggen dat ik verstandelijk beperkt ben. Dit is overtrokken, maar dwing me te kiezen tussen lichaam en geest en de keuze is simpel. Daarmee pas ik in naadloos in de moderne Westerse filosofie traditie. Vanaf Descartes zijn we een hoofd, een stel hersenen opgesloten in een schil. Het lichaam is tussen dikke haakjes geplaatst. Via een drieluik aan bespiegelingen, onderzoek ik de houdbaarheid van deze haakjes.

Lichaam in tweevoud

In mijn onderzoek naar het lichaam, loop ik al snel aan tegen het recent verschenen boek van Aldo Houterman met de niets aan de verbeelding overlatende titel 'Wij zijn ons lichaam'. In dit boek onderzoekt hij de betekenis en positie van het lichaam in de hedendaagse cultuur. Vertrekpunt is een hedendaagse dubbelzinnigheid. Enerzijds zijn we meer en meer bewust bezig met ons lichaam. Overal in parken en op fietspaden kom je, alleen of in groepjes, mensen tegen die zich al sportend verliezen in hun lichaam. Crossfitten, yoga, hardlopen, racefietsen. De stad is een grote openbare sportschool waar mensen aan hun lichaam werken en dit in modieuze strakke tenues tentoon stellen. We leven in een tijd met een sterk ontwikkelde lichaamscultus. Tegelijkertijd doet het lichaam er steeds minder toe. Robots en kunstmatige intelligentie nemen steeds meer het werk over van ons werkzame lichaam. En onze ontwikkeling, zo wordt veelvuldig betoogd, wordt bepaald door onze genen of onze hersenen. Dit wijst op een gedachtegang waarbij 'het menselijk

lichaam in de toekomst amper nog van betekenis is. Ons bestaan ligt namelijk ergens anders: in ons brein, een algoritme, in onze genen of in de cloud (Houterman, 2019, p. 16). We leven dus in een tijd waarin op individueel niveau een ongeken- de lichaamscultus heerst, terwijl het lichaam voor het (begrijpen van) de samenleving er steeds minder toe lijkt te doen.

Houterman zet zich af tegen deze laatste stroming, waarin het lichaam er steeds minder toe lijkt te doen, zonder te vervallen in de individualistisch vierung van het lichaam als tempel. In plaats van het objectief meetbare en controleerbare '*Körper*' richt Houterman zich via een fenomenologische benadering op de subjectieve beleving van het kwetsbare eigen '*Leib*'. Deze fenomenologische onderscheiding komt bij Edmund Husserl vandaan. Hij verduidelijkt het aan de hand van het beeld van de linkerhand die aangeraakt wordt door de rechterhand. In de aanraking ervaar ik de eigenschappen van de linkerhand. Deze is ruw of glad; vlezig of knokig; soepel of stram. Dit is de ervaring van het lichaam als *Körper*. Maar op het moment

dat de linkerhand betast wordt, is het niet alleen die bundel eigenschappen, maar is het zich er bewust van dat het aangeraakt wordt. Deze ervaring, het 'voelen van de voelbaarheid' wordt aangeduid met *Leib*. Het lichaam verdubbelt zich op deze manier. Het is niet één, maar twee zaken. Én belangrijk voor hedendaagse fenomenologen zoals Houterman, is dat deze twee lichamen niet tegenover of los van elkaar staan. We zijn niet lichaam of geest, maar lichaam én geest. We zijn niet ons brein, maar ons lichaam, waar het brein een onderdeel van is. 'We voelen, leren, hebben contact met de wereld en met elkaar, werken hebben plezier en pijn, denken na, *omdat* we lichamelijk zijn' (Houterman, 2019, p. 19). Die subjectieve, geleefde ervaring is geen gebrekkige interpretatie van het ware lichaam. Slechts door de ervaring via het lichaam dat voelt, denkt en beweegt wordt het zich bewust van zichzelf. De geleefde ervaring is een wezenlijk onderdeel van de lichamelijke zelf.

Veronachtzamen als luxe

Ik ben mij niet bewust van mijn lichaam. Dit is een constatering, maar een dubbelzinnige. Op één niveau is dit waar. Ik ben nooit bezig met mijn lijf. Niet hoe het er uit ziet, niet hoe het functioneert, niet hoe anderen het zien. Ik ben, simpelweg. Maar op het moment dat ik deze zinnen opschrijf, doorbreek ik dit onbewuste. Het is zoals de opdracht om niet te denken aan de roze olifant. Probeer die nu maar niet in je hoofd te hebben. Op het moment dat het lichaam op de voorgrond treedt, is het moment dat de vraag gesteld kan, misschien wel moet worden, wat maakt dat ik mijn lichaam kan veronachtzamen? Hoe kan het dat iets zo direct aanwezig op de achtergrond kan raken? Dat is namelijk niet vanzelfsprekend. Hoe kan het lichaam tot zwijgen gebracht worden?

Ik heb weinig over mijn lichaam te melden en mijn lichaam hoeft zich weinig te melden. Dat zegt iets in een tijd waarin veel beladen discussies gevoerd worden over identiteit, gender, seksuele geaardheid, en etniciteit. Voor mij zijn het lastige

discussies, want ik sta altijd aan de 'goede' kant. Niet dat ik gelijk heb, of dat mijn positie de ware is, maar ik val altijd aan de juiste kant van het verschil. Op de privilegekaart heb ik steeds weer bingo: ik ben man, wit, hoogopgeleid, gezond, zie er goed uit, ben hetero, heb een redelijk stabiele economische positie en heb ook nog eens een Westers paspoort. Niets aan de hand dus. Sterker nog, waar voor velen de stad een plek van en vol weerstanden is, ben ik er keer op keer weer verbaasd over hoe frictieloos ik mij door de stad kan bewegen. Over straat bewegend ben ik onopvallend, omdat de norm mij onzichtbaar maakt. Niemand neemt aanstoot aan mij, niemand let op mij, niemand is bang voor mij of verdenkt mij. Omdat ik geboren ben in het dominante lijf, hoef ik mij er niet druk om te maken. Omdat het zichzelf niet opdringt. Omdat niemand me er op aanspreekt of er gek van op kijkt. Ik heb lichaams-privilege.

Frictieloos en veronachtzamen zijn voor mij het soort woorden dat mijn aandacht trekt. Het niet, het niets wat er uit spreekt fascineert me, omdat ik weet dat het niet vanzelf het geval is. Er gaat heel

wat werk verscholen achter dit verdwijnen. Het is een verdwijntruc waar geen goochelaar aan te pas komt. Om die truc uit te leggen, een doodzonde in goochelaarsland, maken we een uitstapje naar het reizen, het verplaatsen van lichamen door de ruimte. In zijn fascinerende boek *'De haast van Albertine'* onderzoekt Peter Peters onze maatschappelijk fascinatie voor snelheid. Snelheid, zo laat hij hier zien, is geen kwestie van een snelle auto of trein in elkaar sleutelen. 'Om snel te kunnen reizen moet werk worden verzet. Dat werk blijft meestal buiten beschouwing (...) om snel en wrijvingsloos te kunnen reizen moet een spatio-temporele orde gecreëerd worden en dit gebeurt weer door de problemen die de reiziger onderweg tegenkomt zoveel mogelijk op te lossen' (p. 222).

Peters laat zien hoe snelheid geconstrueerd wordt, door de geschiedenis van de ontwikkeling van groepsreizen per stoomtrein –boot van Thomas Cook te vertellen. De soepele groepsreizen die hij aanbiedt rond 1900 lijken een grote vanzelfsprekend. Zolang men zich aan het script houdt, en rustig gebruik maakt van deze nieuwe wonderlijke

stukjes techniek, ziet men met grote snelheid veel van de wereld. Maar de nieuwe vervoersmiddelen waren niet voldoende voorwaarde voor die snelheid. Nee, er moesten voldoende passagiers zijn om de prijs te drukken, er moesten tarieven vastgelegd worden, hoteleigenaren moesten kamers aanbieden, er moeten mythes bij de te bezoeken plaatsen komen, bagagesystemen aangelegd, etc. Er moest wat Peters een *passage* noemt gemaakt worden, waardoor reizigers probleemloos, frictieloos van A naar B konden gaan. Dit werk verdwijnt allemaal naar de achtergrond op het moment dat het geregeld is. Alleen als je koffer kwijtraakt, je de aansluiting mist op per ongeluk in de verkeerde trein stapt blijkt er een hele wereld buiten het script te zijn. Snelheid is de uitkomst van een gelaagde praktijk. Een praktijk die je alleen ziet als je de wereld om je heen niet als toeschouwer, maar vanuit het perspectief van de actoren bekijkt. In het eerste geval ben je een buitenstaander en kijk je veelal terug in de tijd; in het tweede geval kijk je mee met de tijd en zie je welke werkzaamheden verzet moeten worden om iets tot stand te brengen.

Wat zegt ons dit over het lichaam? Wat levert het op als we het lichaam niet als gegeven, maar als uitkomst van allerlei praktijken beschouwen? Ik weet dat niet, maar terugkerend bij Housterman zie ik wel waarom ik de associatie leg. Schrijvend over hoe zijn dochter langzaam leert staan, hoe ze een letterlijk een standpunt inneemt, schrijft hij over ons inherent wankel lijf: “Bij kinderen die net zijn gaan staan is nog goed te zien hoeveel ze gebruikmaken van hun tenen om een stabiele houding te vinden. Dit is vergelijkbaar met als we over een strand of keien lopen; dan pas merken we at een stabiele positie voor ons lichaam een intensieve ervaring is”. Om stabiliteit te ervaren, om het lichaam te kunnen vergeten, moet een omgeving gecreëerd worden waarin dit mogelijk is. Ze moet afgestemd zijn op dit lichaam, opdat dit lichaam uit beeld kan verdwijnen. Dat geldt net zo goed voor het fysieke eigen lichaam als het publieke lichaam.

Het ambachtelijke lichaam

In mijn werkende leven kon ik jarenlang mijn lichaam veronachtzamen. Nadat ik eenmaal de liefde voor het geschreven woord had ontdekt trok ik mij meer en meer terug in mijn hoofd. Lezen, schrijven, praten. Het lichaam was wel bij al die zaken aanwezig, maar deed niet ter zake. Een langere tekst zoals deze schrijven is voor mij in eerste instantie een fysieke bezigheid. Ik schrijf ze met de hand. De lijfelijke ervaring van het hand over het papier, de vermoeide vingers, het krassen. Het is nodig om de tekst en niet het beeldscherm de baas te laten zijn over de woorden. Maar daar hield mijn lichamelijke arbeid wel op.

Later, op het moment dat ik bouw aan Leeszaal Rotterdam West, blijf ik toch vooral dat hoofd. Ik sjouw wel met kasten en boeken; klim op stoelen om bij stopcontacten te kunnen en zet ze daarna in de ruimte zodat het publiek kan zitten. Maar steeds staat dat allemaal in dienst van het hoofdelijke. De gesprekken, de publieke ruimte, de film, de voorstelling, het uitsorteren van de boeken. Mijn

lichaam doet zelf niet mee, maar is slechts een middel om de ruimte te laten bestaan.

Hoe anders was dit de afgelopen jaren. Van bestuurskundige en filosoof werd ik ineens bouwvakker. We kregen de sleutel van een pand op het eiland van Brienenoord. Een giftig cadeau want het pand bleek na een bouwkundige keuring op. Na veel vijven en zessen, haalden we het pand met een groep vrijwilligers volledig uit elkaar en bouwden van het vrijgekomen materiaal een nieuw pand. 350 m² groot. De eerste gedachte was dat we als initiatiefnemers een soort sociaal voorman zouden zijn gedurende de bouw, naast een daadwerkelijke voorman. Een beetje zorgen voor sfeerbeheer, de innerlijke mens en het contact met de mensen. Maar al snel ging ik meewerken. En ontdekte ik de lol van het fysiek maken.

Mijn hoofd verloor zijn functie. Op de steiger staand moest ik wel mijn kop er bij houden, maar het hoofd was stil. Gedachten reikten niet verder dan dat wat in je handen was op dat moment. En zo werd mijn lichaam geen vervoersmiddel, maar een

instrument. Ze werd een direct en noodzakelijk onderdeel van wat ik deed en wie ik was. 'In het ambacht kan de schepper zich niet terugtrekken tijdens de productie. Hij is met lichaam en ziel bij elk product betrokken. Het idee dat hem voor ogen staat moet hij bij elk werkstuk op het materiaal bevechten. De vorm en de productie zijn niet te scheiden' (Noordzij in Crombez, 2009, p. 16).

Langzaam veranderde mijn lichaam van vorm. Minder diepte, meer breedte. Een beetje zoals het denken zich ontwikkelde. Ik kreeg van steeds meer dingen verstand. En waar woorden door je hoofd kunnen blijven spoken, schrijft de fysieke arbeid zich in in het lichaam. Ik kreeg ruwe handen. Handen waar de aders op zichtbaar worden. De beginnende bierbuik verdween en het slungelige lijf kreeg een milde v-vorm.

Nu het pand klaar is, verdwijnt mijn lichaam weer naar de achtergrond. Meestal als ik daar ben praat ik met mensen, zit ik achter mijn computer en zet ik koffie. Dat bevalt vaak goed, maar na de herontdekking van het lichaam, of van de lol van het

lichamelijke is het lastig om het volledig los te laten. Er is een ambachtsman in mij wakker geworden. Ik wil niet alleen het hoofd zijn, maar dit specifieke lichaam op deze specifieke plek. Nu de haakjes zijn weggefallen, wil ik lichaam en geest zijn. Met ruwe handen schaven aan hout en woorden.

Maurice Specht

Literatuur

- Peters, P. (2003) *De haast van Albertine. Reizen in de technologische cultuur: naar een theorie van passages*, De Balie, Amsterdam
- Houterman, A (2019) *Wij zijn ons lichaam. Wat sport en beweging ons vertellen over menselijk gedrag*, Ambo|Anthos, Amsterdam
- Crombez, T. (2019) *De steenhouwer en de robot. Reflecties over handwerk en ambacht*, Letterwerk, Borgerhout

Tekst:

Anne van Winkelhof schrijft, denkt, praat en luistert –

www.annevanwinkelhof.nl

Maurice Specht is schrijver, uitgever en initiatiefnemer –

www.spechtindestad.nl

Beelden:

Sander Zweerts de Jong – beeldend kunstenaar -

<https://thepoetisworking.nl/>

